

ЛІСОВА ІДИЛІЯ

ПОЕМА

Посвята Миколі Вороному

Миколо, мій дружеко давній,
Ідеалісте непоправний!
Навіяв ти на душу чару
З далекого Катернодару;
Мов згук трембіти в полонині
Тому, що блудить по долині,
Пустив ти слово різко, сміло,
Що в серці дивно защеміло:

«Пісень давайте нам, поети,
Без тенденційної прикмети,
Без соціального змагання,
Без усесвітнього страждання,
Без нарікання над юрбою,
Без гучних покликів до бою,
Без сварів мудреців і дурнів,
Без горожанських тих котурнів!
Пісень свободних і безпечних,
Добутих із глибин сердечних,
Де б той сучасник, горем битий,
Душею хвильку міг спочити».
Гай-гай, Миколо, ще й з пеньками!
Лиш мід твоїми б пить устами!
Бий своїм словом, бий доразу
Котурн і фальш, пустую фразу!
Гони їх з пісні на псю маму,
Як гнав Ісус міняйлів з храму!
Та не гадай, як фраза згине,
Що вже сучасник тут спочине,
Знайде тепло і ніжність в парі,

Як у жіночій будуарі;
Знає до пестоців приклонність
І морфій на свою безсонність,
На рани пластри, лік на жалі,
Мов у воєнній гошпіталі!

Ні, друже мій, не та година!
Сучасна пісня — не перина,
Не гошпітальнее лежання —
Вона вся пристрасть і бажання,
І вся огонь, і вся тривога,
Вся боротьба і вся дорога,
Шукання, дослід і погоні
До мет, що мчать по небосклоні.
Не думай, як поет покине
Загальних питань море сине
І в тихий залив свого серця
Порине, мов нурець заб'ється,—
Що там він перли і алмази
Знає блискучії, без казки,
Знає тепло, і розкіш раю,
І світло, й пахощі без краю.
А як знає гидкії черви
І гіркість сліз, розбиті нерви,
Докори хорого сумління,
Прокляття свого покоління,
Зневіру чорну, скрип розстрою,
То що почать з такою грою?
Чи мають нам мішати поети
Огонь Титана й воду Лети?

Ах, друже мій, поет сучасний —
Він тим сучасний, що нещасний.
Поет — значить, вродився хорим,
Болить чужим і власним горем.
В його чутливість сильна, дика,
Еольська арфа мов велика,
Що все бринить і не втихає:
В ній кождий стрічний вітер грає.
А втихне вітрове дихання,
Бринить в ній власних струн дрожання.
Негармонійний згук той, друже!
Він дразнить слух і нерви дуже,

Наяві дразнить, сон тривожить,
Вертить докором, зло ворожить,
Жене тебе, де кроком рушиш,
Кленеш його, а слухать мусиш.

Так не жадай же, друже милий,
Щоб нас поети млою крили,
Рожевим пестощів туманом,
Містичних візій океаном,
Щоб опій нам давали в страви,
Щоб нам співали для забави!
Най будуть щирі, щирі, щирі!
І що хто в життєвому вірі
Спіймав — чи радощі, чи муку,
Барвисту рибу чи гадюку,
Алмази творчості блискучі,
Чи каяття терни колючі,
Чи перли радощів укритих,
Чи черепки надій розбитих —
Най все в свої пісні складає
І співчуття не дожидає.
Воно прийде!
Слова — полова,
Але огонь в одежі слова —
Безсмертна, чудотворна фея,
Правдива іскра Прометея.

Падолист, 1900 р.

ПРОЛОГ

На романтичного коня сідаю.
Крилатий звіру, не пручайсь, не ржи!
Неси мене, куди я загадаю,
На фантастичні ті шпилі біжи,
Де вихор грає, стогне гомін гаю,
Де на вузькій, мов ниточка, межі
Фантазія і дійсність спина в спину
Глядять у мрій квітчастую країну.

Неси мене у ліс, той ліс казочний,
Високий, темний, що, мов море, гра,
Що зелені вдягає стрій святочний

І широко свій килим простира,
Що пахощами дише, свіжий, сочний,
Де в таємничій тіні б'є нора,
Де між корчів потік біжить до ціли,
Коряві вільхи озерце обсіли.

Той ліс — зразок ще первісного світа,
Де нікому природу маскувать;
Морозом бита, ярим сонцем гріта,
Вона лиш те живить, що має міць тривать.
У всю красу, у весь свій страх одіта —
Однако їй кормить і руйнувать;
Життя і смерть тут ходять без розлуки,
Крик розкоші й важкі конання муки.
На пнях гнилих зелена брость пишаєсь,
Серед кісток вовчиця кормить плід;
У тіні дуба рій комашок граєсь,
І того ж дуба підгриза їх рід;
Ось гадина на сонці вигриваєсь,
Метелик треплесь, медом дише цвіт,
А по верхів'ях тиха дума ходить,
Одно тут лоно і вбиває й родить.

В той ліс як часто я літав думками,
Коли було нестерпно між людьми!
Тут дикими втішався я квітками,
Тут віддихав я повними грудьми,
Тут доторкавсь тремтячими руками
Великих тайн: хто ми і пощо ми?
Тут силогізмів сіль думок не ловить,
Природа серцю щирю правду мовить.

І був той ліс мені як рідна мати,
Що вчитькує тривогу навісну.
У спеку клав під тень розкішну спати
І свистом дрозда знов будив зі сну...
Я плакав, як прийшлось його лишати
І шлях верстать по грудді та терну.
Я знав: хоч де кораблик мій приб'ється —
Найкраще тут минуло й не вернеться.

І я пішов. Літа йшли за літами...
Я сивію, огонь згасає мій...

Чимало сил потратив я без тями,
Чимало я похоронив надій!
Лиш ліс отой пахучими вітками
Махав мені, бринів, мов мушок рій,
Що п'є мов сонця блиски золотаві,—
Так він все свіжий був в моїй уяві.

Сьогодні я вернув. Мене додолу
Зігнуло невідрадних сорок літ;
Пройшов життя тяжку, жорстоку школу,
І куштував знання чудовий плід,
І душу, з мрій обдерту, наче голу,
З пожежі виніс я в холодний світ,
А в серці вигаслу жагу й охоту,
Й старії рани, що болять під сльоту.

І я пішов до лісу. Дивна туга
Мене до нього потягла, немов
Повірника старого здиблю й друга,
І виплачусь, і виговорюсь знов,
І вирвусь із утопаного круга,
І відновлюсь душею до основ.
Аж серце билось живо того ранку,
Немов стрічав я давнюю коханку.

Та друг мій був не той вже, що колись!
Пропав і слід колишньої пишноти!
Куди лиш глянь — пеньки й пеньки тяглись,
Сліди вогнищ і трацької роботи,
І зломи, й виверти, й тріски п'ялись
Серед баюр і всякої гидоти;
Де-де лиш дуб та ільма одинока
Гляділи на руїну ту звисока.

Я м о в и в:

Отак-то нам зустріться довелось!
В які ж хижацькі лапи ти попавсь?

Л і с м о в и в:

З твого де-де сивого волосся
Пізнать, що й ти в розкошах не купавсь.

Я м о в и в:

Життя військовим табором тяглося,
То тут, то там противник прискіпавсь;
Я боронивсь, не раз мав перемоги,
Та часто й падав ворогам під ноги.
Війна! Вона не дасть, бач, гнить і скніти,
Все гонить до нових стремлінь і змін.
В огонь життя, що гріє, жре і світить,
Усе нових докидує полін.
Здобув успіх — куди там гомоніти,
Що ран, і сліз, і праць коштує він!
А впав у бою — люто зціпиш зуби
Й не тямиш обсягу своєї згуби.

Л і с м о в и в:

Еге, війна! Вона й мене скосила!
Обдерла, зжерла всю мою красу.
Я ж гордий був! Моя живуча сила
Оперлася гризьким зубам часу;
Так багато бур, вихрів, снігів зносила,
Що думалось мені: я все знесу.
Аж смерть гриба старого — стид сказати —
Була сигналом до моєї страти.

На схід від мене тямиш палац білий
На горбі? Князь старий там проживав.
Я й десять сіл, що вкруг мене обсіли,
Його були. «Мій ключ»,— він нас так звав.
І доки жив, хоч як сини клентіли,
Мене рубать не дав, не продавав:
Йому я спомин був його княгині,—
Аби він жив, я б ще стояв донині

Весь вік його був сплетений зо мною:
Малим гуляв по моїх він стежках;
Потім ганяв з стрільбою за серною,
Вправляв свій кріс на кабанах, вовках;
Потім не раз з княгинею-жоною
Й веселим гуртом тут на лови тяг,
Аж раз після веселої забави
Княгиню вбиту винесли з гушави.

Була прегарна ще, хоч вся студена,
Згас блиск очей, навіки голос стих;
Шовкова сукня кров'ю обагрена,
Солодкий усміх на устах застиг;
У саме серце кулею ражена,
Без болю вмерла, нагло, в один миг.
Хто, як, за що скосив се гарне тіло,
Навсе лишилось темним сеє діло.

Шептали: смерть сама собі зробила,
Бо жить з князем не хтіла, не могла,
Бо не князя, а іншого любила,
Але благань його не приняла;
Натомість інша чутка доводила,
Що зрадила князя, йому була
Та зрада звісна і що він з любові
Й розпуки їй кроваві справив лови.

Та сьак чи так, князь був мов громом вбитий;
Його звели зомлілого домів;
Весь похорон княгині сумовитий
В нестямі він лежав, в огні горів;
Нездужав довго, їздив води пити,
Зів'яв, ізгорбивсь, мовили — вдурів:
Не вірив, що вона убита з кіса,
Все ждав, що верне, певно верне з ліса.

Він скаженів, коли хто смів згадати
Про смерть її; весь палац, кожда річ
На поворот її все мали ждати:
Світити світло в спальні кожду ніч,
Стелити ліжко, у вазон вкладати
Букети свіжі, нагрівати піч;
На новий рік, на вродини, йменини
Багаті дари він складав княгини.

А гарний день настане, князь в заранню
Таємно схопиться і в ліс біжить;
Під дубом стане, кличе: «Маню! Маню!»
Надслухує, зітхає, жде й дрижить.
«Я не серджусь! Вір мойому коханню!
Вернись! Як в раю, в парі будем жить!

Не йдеш? Загнівалась на Яся твого?»
Отам-то раз його й знайшли мертвого.

Гей, то були веселі похорони!
В князя сини — два славні гультяї,
На батьківське добро, немов ворони,
Накинулись та й ну ділить паї!
Ще за князем не продзвонили дзвони,
А вже вони ревли, мов бугаї,
В покоях рились, скрині розбивали,
Жидам убрання, меблі продавали.

Спішилися й мою красу продати,
Та не було на дерево ціни!
Прийшлося знехотя гульвісам ждати,
Хоч шарпали вірителі; вони
Недарма й ждали: мали будувати
Залізницю в тій стороні з весни —
І те вдало князькє ім'я свячене,
Що шлях пройшов якраз поперек мене.

Весна прийшла, а з нею враз багато
Людей, возів, і коней, і сокир;
І гомін був, і спів, немов у свято,
І стук, і плач бентежили мій мир;
Мов різакон, напів мене розтято,
І біль мене пронізавав вздовж і вшир,
Як в моім серці висікли провали,
І стацію й дворець побудували.

Ще раз зима прийшла, снігами вбрана,
Ще раз весна пахуча зацвіла;
Моя, здавалось, заживає рана,
І на просіках свіжа брость росла;
Лиш та залізна гадина погана
Щодень свистіла, грюкала й ревла;
Я знав, що се моя нехибна згуба:
Вона мене згризе, як черви дуба.

Весною ще вона мені примчала
Дарунок — щоб не бачив я таких!
Вона, що про культуру так кричала,
Мене зробила свідком сцен гидких.

Людська кров із рани тут дзюрчала.
Я ссав її; від корінців тонких
Аж до вершин смертельна дрож пробігла
Мене: й моя се, знати, смерть настигла.

И настигла! Ледве осінь листя здула
З моїх беріз, і грабів, і осик,
Уже змія залізна ревнула,
І залунав брудного люду крик,
Хрип пил і стук сокир; грізна, нечула
Рука пень в пень косила, мов сітник;
Тут стоси клали, там кору здіймали,
Лупали, терли, дерли і ламали,

Якби ти знав, як мучивсь я в ту пору!
Як день і ніч стогнав я, рув і вив!
На рубачів щоночі слав я змору,
Жалібним зойком їх зо сну будив.
І не один, підводячися вгору,
Тремтів, хрестився, ледве дух ловив
І мовив: «З нами дух святий! Неначе
Жива душа де при сконанні плаче!»

Се я так плакав. Та дарма, ніхто ще
Плачем своєї долі не відпер.
П'ять літ мене трошили, наче троще,
Аж тим зробили, чим я став тепер,
А скористали? Слухай і про то ще!
Один князьок в delirium ¹ умер,
Другий збанкротивсь, служить десь при банку,
А жид згорнув мільйони, мов сметанку.

Я м о в и в:

Сумний твій стан! Та з твоїми панами
Я співчуття не маю ні цяти.
Герої будуарів та Панами
Який же інший можуть шлях знайти?
Февдали в вік електрики й реклами
Сей вік лиш можуть у п'яту бости,
А він розтрощить плем'я се недуже...
Та інше щось скажи мені, мій друже!

Мені на серці важко — дай розраду
І нових сил скарбівню отвори!
Ось тут під дубом сим нестятим сяду
Й сидітиму. Розважуй! Говори!
Увесь свій чар і всю свою принаду
Ще раз яви, мов у букет збери,
І весь свій біль, і всю свою надію
Нехай я віджию й відмолодію.

Л і с м о в и в:

Під моїм дубом сіла дивна птиця,
Що все шукала на вербі грушок.
Прийшов слабій до хорого лічиться:
Давай на меланхолью порошок!
Сиди собі! А хочеш щось повчиться,
То слухай! Маю ще один куток,
І в нім секрет. Рад слухать? Та чи буде
Се лік тобі?.. Героями там — люди!

ПЕРША ПІСНЯ

Весна прийшла, на синьому Дунаї
Сплескала лебединими крильми,
Дунула теплим подихом по краю,
Зламала мости ледові зими,
Підсніжники збудила в голім гаї,
І жайворонки вивела з тюрми,
І на Бескид нагнала хмари сині,
Й пустила млу на північ по країні.

Махнула раз рожевою рукою —
На ріках трісла крига і сплила;
Махнула знов паміткою тонкою —
Й землі плодюща сила ожила,
І теплий вітер піснею дзвінкою
Загомонів над стріхами села,
Над вежами, і мурами, й церквами
І в лісі ліг спочити під вершками.

Таємна дроз проходить по природі,
Дождиданка воскресних, світлих днів;
Поглиблюєсь лазур у небозводі,
Круг сонячний тепліше заяснів;

Рожева заграва горить на сході,
І ліс безлистий наче потемнів,
Не стогне вже, лиш мелодійно грає,
Базьками лози й іви прибирає.

Тим лісом, почерез яри та кручі
Біжить дорога, проста, мов стріла;
Дві шини, наче два ножі блискучі,
Геть-геть углиб його вона вп'яла;
Край неї дуби, граби та плакучі
Берези гнуться, ронять піт з чола,
Вітками мають, гіллями хитають,
Немов новин в залізних шин питають.

«Го-го! Новин! — застугоніли шини.—
Ми зо світів якраз прийшли на те,
По нас день в день вам бігтимуть новини,
По нас і ви колись побіжите,
Мов новина, в безлісній країні.
Нове — отсе одно для нас святе.
Що не бувало, через нас настане —
Байдуже нам, чи добре, чи погане.

Ось тут машини йдуть, що орють, сіють,
Жнуть, косять, ріжуть, мелють і вертять;
Достатки йдуть, що світять, а не гріють,
Що вас з'їдять, хоч їсти не хочуть;
Купці спішать, що купувати вміють!
Фікційний крам, фікційний гріш платять,
Фікційних зисків сиплють повну хату,
Та врешті вилічать реальну страту».

Дивуються берези білокорі,
Немов сільські дівчата на торзі,
І дуб здвигає раменами 'д горі,
Скриплива іва оха по черзі.
Та ось гуде щось і бринить в просторі:
Біжить тривога на одній нозі,
Цвірінька телеграф, і б'ють сигнали.
«Се поїзд рушив!» — шини застогнали.

Іде, гуде той поїзд вздовж Підгір'я
І огняний у ньому скиглить дух,

Полошить в полі скот, у лісі звір'я,
Орач хреститься, кланяєсь пастух;
Здалека, мов гусільниця, що міря
Дванадцятьма палками довгий круг,
За мостом круто вигинає лука,
До лісу доповзає, мов гадюка.

А в поїзді вагон другої класи,
В вагоні через дверці два купе.
Гурток панів. Сміх, жарти, баляндраси...
Тут офіцерське видно портупе,
Мисливський стрій, баловії прикраси,
Тут гордий жест, зблязівання сліпе,
Короткі фрази, обривки розмови...
Десь на гостину їдуть чи на лови.

А в центрі групи, мов душа компанії,
В візитнім строї молодий панок;
Горять і очі, й щоки, знай, рум'янії,
І хід його свобідний, мов танок;
Він сипле жарти, radoщами п'янії,
І ллється голос чистий, мов дзвінок;
Пливе від нього втіха і свобода,
Мов блиск від сонця серед небозвода.

«А я скажу: життя над все на світі,
І дурень той, хто не впивався ним!
Хто радощі літні не ловить вліті,
А літом каламутить втіхи зим.
Вживай, життя лише май на приміті,
З ним грайсь, та вмій не дорожити ним!
Лови момент, цурайсь його привіту!
Будь ненаситний! Evviva la vita ¹.

І що нам смерть? Прожитого безмірність
Ніяка смерть не в силі нам узять.
І що нам страх, присяги, клятви, вірність?
Все пута лиш, щоб нерв життя зв'язать.
Чхать на авторитет! Плювати на покірність!
В ярмі конвенцій хай осли біжать!

Наш клич — свобода! Наш закон — баніта.
І шлях наш простий... Evviva la vital!

Дифірамбічний тон сей перебив
Старенький лікар, що ввійшов з другого
Купе; турботно в пальцях теревив
Свою хустину, й коло молодого
Оратора спинивсь і, мов згубив
Щось дороге, так видививсь на нього,
А потім, голову схиливши низько,
Промовив: «Пане,стація вже близько!»

П а н и ч

(байдужно)

То добре, вийдем.

Л і к а р

Слухайте, Євгеній!
Востанне слухайте ще моїх рад!

Є в г е н і й

Що ж, радьте! Ви ж до рад правдивий геній!

Л і к а р

Не враг я вам, йому не адвокат,
Чужий для вас...та справі тій злиденній
Я б інший вихід відшукати рад.
На плач його глядіть—він там в купе ридає—
Й на ваші співи — ні, мені аж серце крає.

Невже ж вам все людськеє так байдуже
І люта скорб смішить вас, не болить?
Ще раз прошу вас: схаменіться, друже!
Ще можна вбійчий той огонь залить.
Признайте: ви ж тут винуваті дуже,
І ваше діло рану ту зцілить.

Є в г е н і й

Га-га! Від ран вже ви у нас цілитель!
Що ж хоче ворог мій і повелитель?

Лікар
(з докором)

Ну, ворог! І не стид вам се казати?

Євгеній
Я визваний.

Лікар

Інакше ж він не міг,
Йому ж ви жінку вивабили з хати
І честь його ви подали на сміх.

Євгеній

Ге-ге, до езуїтів се, брехати!
Девоток сим лякать: «О боже, гріх!»
В нас новий час і новії закони,
І вищі ми над тії забобони!

Лікар

Мій друже, ні, не в тім ще саме діло,
Він благородний... він її любив
І досі любить... Що там прогуділо,
О віщо він життя своє розбив —
Готов забудь, якби лиш не боліло
Одно... коб ти одну йому зробив,
Одніську ласку! Любий! Я міркую,
Що зробиш ласку сю йому...

Євгеній

Якую?

Лікар

Ти ж кинув там її...

Євгеній

Де слід було.

Лікар

Ти ж визискав її...

Євгеній

Овва, питання!

Л і к а р

Скажи одно: що там між вас зайшло?

Є в г е н і й

Простіська річ: по лубощах розстання.

Л і к а р

А до розстання що вас довело?

Є в г е н і й

То так: був сумерк, надійшло світання,
А як се сталося, то вже тайна ночі;
Прийшла пора, і нам розкрились очі.

Л і к а р

Не хват я до метафор, алегорій,
Та вже як хочеш, а скажи ще те:
Бажає конче знати пан Григорій,
Де ти розстався з нею.

Є в г е н і й

Се пусте.

Л і к а р

Покинув в соромі, в нужді та в горі?

Є в г е н і й

О, ні! Як спіла вишня не росте,
Так і вона ніщо більш не бажає,
Бо має те, чим жизнь нагороджає.

Л і к а р

Говориш ти загадками крутими!
Та де ж вона? Де ж нам її знайти?

Є в г е н і й

А ти говориш наче до дитини.
А де вона, я знаю так, як ти.

Л і к а р

Євгеній. годі ж жартами пустими
Збувають сю річ. Вже близько до мети.

Скажи всю правду! Де вона, мій друже?
Він все готов простить!

Є в г е н і й

Мені байдуже.

І він веселу пісню засвистав.
Байдужно відвертались секунданти.
Ось поїзд свиснув, загудів і став.
«Готові ви, панове? Ну, avanti! ¹
Так, щоб ніхто уваги не звертав
На себе тут. А зараз при шлябанті
Стежина в ліс. За мною! А за двадцять
Минут вже будемо назад вертаться».

Отак командував один з дружини.
Тут із сусіднього купе явивсь
Григорій, глипнув, мов лякався днини;
Ще не старий, а виблід, похилився.
«Стоїть тут довго поїзд?» —

«Півгодини».-

«Пора!» — І мовчки весь гурток пустивсь
З купе. Роївсь народом весь дворець
І клекотів, мов з кип'ятком горнсьць.

Робітники з сокирами, пилками,
Похнюпившись, мов у ярмі, ішли;
Жиди-агенти чорними кунками
Снували скрізь і, наче млин, гули;
Начальник верещав, махав руками;
Якийсь тягар пакетники несли
І теж кричали; десь там у вагоні
Дитина плакала, і ржали коні.

Під шум пани через дворець майнули,
Ніхто на них уваги не звертав;
За хвилю вже й рогачку обминули,
Іх провідник спинився, засвистав,
Ще хвиля — і в гущаву всі пірнули,
Лиш сивий лікар ззаду приостав,

**Здвигав плечима, рухав головою,
Мов розмовляв, сварився сам з собою.**

Вузенька стежка, мов гадюка, в'ється
Поміж хащі й столітні дерева;
Тут в яр збігає, там угору пнеться,
Тут виверти обходить, мов жива.
Скрізь тихо; між корчами звір пасеться,
В дуплавіні погукує сова,
З вершків важкая сутінь нависає,
І десь в яру потік бурхливий грає.

Ось поляна розкрилася простора,
Мов пазуха у велетня грудей.
Плакучі іви скулчились, мов змора,
Довкола неї, збоку в'яз сідий
Глядить понуро, гнеться осока
Й поскрипує; патлатий мох рудий
Понависав на пнях замість окраси
І творить розбійницькії гримаси.

Отут пани спинилися під в'язом,
Оглянулись довкола, а потім
Самі по собі позирнули разом,
Мов ті злодії, що в храму святім
Зійшлись на злочин. Ну, чи пустить плазом
Бог місце те, що зробиться в крутім
Моменті? Хвилька їх проймає жахом,
Ще хвилька — й злочин піде своїм шляхом.

«Панове,— мовить повідник, суворий
Високий пан з подзюбаним лицем,—
Вам звісні пан Євгеній, пан Григорій,
Що тут стають на себе одинцем;
Не наша річ входити в суть історій,
Що завели їх на сей шлях правцем,
Мотиви — їх річ; наше діло в нормі,
Щоб все в порядку сталось і по формі.

Умови вже усталені. Панове
Супірники, чи хто жадає змін?
Ніхто не хоче. Чи вже все готове?
Дистанс відмірять! Лікарю! Де ж він?

Струмент в порядку? Ось оружжя нове?
Набить при всіх. Панове, мій поклін!
На місце! Чи обом однако ясно?
Команда: три! — і вистріл рівночасно».

Здавалося, весь ліс в сей мент фатальний
З тривоги дух у собі притаїв.
А потім «три»! — і ляскіт моментальний,
Мов згідно плюнув демон сих гаїв.
І ледве тихий відгомін печальний
Поповз і, не добігши до країв
Старого лісу, десь заглух в деберці,
Як глухне спомин у зрадливім серці.

Оба супірники ще мент стояли,
Простягши праві руки наперед;
Та ось Євгеній став немов зів'ялий,
З руки нечутно випав пістолет;
Під ним коліна враз задилькотали,
Вид вгору, мов слідив пташиний лет,
За груди лівою рукою ухватився
І важко враз додолу покотився.

Всі ахнули. Григорій, наче свічка,
Стояв недвижно. Лікар ось підбіг
До вбитого... «Небіжчик. Наче річка,
Кров з рани грає... Ох, якби ж я міг
Спинити!...» — «Що? Живо вовча тічка
З ним зробить лад. Благий йому нічліг!
Ходім, панове! Бог по правді судить.
Хто в п'їтми ходить, той в пустині блудить».

Отак Григорій різко та студено
Сказав і перший до двірця подавсь.
«Що! — скрикнув лікар. — Але ж се страшенно!
Він ще живий! Щоб так отут лишавсь!..
Панове, стійте! Спию кров... Візьмемо
На руки... Житиме!» — «Е, ти б стидавсь
Таке балакать, — буркнув хтось із купи, —
Чи гробарі ми, щоб носити трупи?»

«Покинь його! Нехай собі здихає!» —
Сказав другий. — «Ходи, на поїзд час!»

«Панове! — лікар в розпачі гукає.—
Се ж варварство! Се підлість! Я на вас
У суд подам!» Та годі! Вже втихає
Стук кроків їх. До вбитого ще раз
Нещасний кинувся і кров спиняє,
Той дише ще, та видно, що конає.

Прокинувся, застогнав... Відкривши очі,
Пізнав старого. «А, се ти? Де ж ті?»
Мовчить старий. «Покинули! До ночі
Вже близько... Добре. Легше в темноті...
Спіши за ними! Слухай! Все жіночі
Комедії! Ми слуги глупоті...
Скажи Григорію: його безцінна перла
Від нього втікла, а від мене вмерла.

Ні, я не вбив... Любив, мов божевільний...
Сама... сама.. зневірившись у мні...
Хтів з нею вмерти... відіпхнула спільний
Кінець... сама собі лягла в труні.
Отак і я тепер поляжу... вільний...
Без пам'яті... Не згадуй!.. Мов у сні...
Життя глитає... evviva!.. мій друже!»
Замовк... ще застогнав... шепнув: «Байдуже».

Мов тінь тремтяча, лікар щез в тій хвилі,
Спішив щодуху, сльози утирав;
Вже третій раз до поїзда дзвонили,
Коли він до вагона причвалав —
Не від двірця... панове отворили
Затильні дверці... Він без духу впав
На лавку; шепотав, мов непритомний:
«Се злочин! Злочин підлий і огромный!»

Ось поїзд дрогнув. Свиснула машина
Розпучним свистом, аж заскиглив ліс.
Від сонця кров'ю блискотіла шина,
На скруті дико вило з-під коліс;
Край шляху стрепенулася вільшина,
Щось, мов стогнання, вітер з гаю ніс.
В яру десь вовк завив, жовна осики струже,
Ніч хилиться над ліс і шепотить: «Байдуже».

ДРУГА ПІСНЯ

Лісничий Валько вітер вухом ловить,
Мов хорт на воздух розширяє ніс,
До побережника Остапа мовить:
«Знов чорт якогось нам стрільця надніс!
Чув вистріл? Певно, цапа хтось готує!»
Мов у свою комору, ходить в ліс...
То кара божа з тою злодійнею!
Гей, навперейми! Чей, стрінемся з нею!»

Оба шульнули різними стежками,
За яром щоб на поляні зійтись;
Вже лісокрадів стежили думками,
Остап рушницю під полою тис,
А Валько в сумерках поміж хащами
Поперек яру дерся, наче лис,
Надслухував, чи гілка де не хрусне,
Чи з-поза пня де лісокрад не шусне.

І кляв: «Бодай же гир вам загірився!
Драбня погана! Хоч з ума зійди!
Колись в лісах я з москалями бився
І не зазнав такої ще біди,
Як в сьому лісі, щоб він провалився!
Ні вдень, ні вніч спокою тут не жди.
Хоч бий, карай, стріляй їх, аж обридло,
Прокляте хлопство преться в ліс, як бидло.

Дрова рубають, день і ніч полюють,
Слопи на звіра ставлять та сильця,
Із своїм скотом по зрубках воюють,
Підстережуть і готура, й зайця —
І день і ніч лиш мов про те міркують
Мені робити псоти без кінця.
А бий вас грім! Не дам драбам пощади!
Стрілятиму, бо не стає вже ради!»

Ось поляна, де вистріл чувсь. Ні духу!
Пасеться в травах тонконогий цап;
Став Валько під смерічкою та й слуха,
Втім з поляні хильцем іде Остап

І шепче: «Тут була якась псяюха!
Трава столочена! Знать, мали храп
На цапа, та хибили або, може...»
Та тут урвав і зойкнув: «О, мій боже!»

В противнім боці поляни, під в'язом
Щось захарчало, наче з-під землі,
І довгий стогін постелився плазом
По поляні, мов мліючи в імлі.
Оба мужчини схопилися разом.
«Конає хтось!» — І враз із-за гіллі,
Мов з клітки, вирвались, поперек сигли
На місце стогону щодуху бігли.

Прибігли, стали... На траві простертий
Лежав панич, красавець молодий;
Вже на лиці блідому вираз смерті.
Закріпла кров вже лиш слизить з грудей;
Лиш жалко рот іще харчить отвертий,
В очах мов жаль, мов скарга на людей;
Безвладні вже розкидалися руки,
І пістолет лежить, як шмат гадюки.

«Живий іще!» — сказав Остап потиху.
«Конає, видно», — Валько доповів.
«Не мало де його попасти лихо!
Здається, сам на себе руку звів». —
«Мороко наша, кумо Василюху!
Що з ним робить? Лишить, щоб звір ізвів?
Але ж живий ще! Чи підмоги звати?
Та хто під ніч у ліс піде із хати?»

Та Валько вже до вбитого припав
І оком знавця оглядає рану,
Бальовий фрак на нім, жакет розп'яв,
Поцмокує. «Ну, фірточку погану
Тут просверлив! Глибоко прокопав
До джерела життя!.. Та гов, давай погляну
Докладно в хаті... Кров не бухла, як фонтана,—
Значить, не з легких... Ну то се ще легша рана!»

І крикнув: «Гей, Остапе, швидко ноші!» —
«Та, пане, як тут швидко їх зробить?»

Я панича взять можу на коркоші». —
«То зле, Остапе! З нього кров збіжить.
Скинь полотнянку — невеликі гроші!
То в неї можна панича зложить;
Завинемо, то, чей, обá на спілку
Занéсем бережно на лісничівку».

А в лісничівці, як у бржім раї,
Коли був з нього прогнаний Адам...
Шумлять берези, чисті води грають,
І сторожать пси вірні біля брам,
Рожеві з вікон фіранки моргають,
Мов шепчуть: «Мир, любов і щастя там!»
По ганку дике винограддя пнеться,
І дах повоями червоними сміється.

А в лісничівці молодая дама
В покоях ходить, як тиха вода;
Мов Єва, дожидаючи Адама,
Прегарна, хоч тужлива і бліда;
Мов золотиста, променяста пляма
Пливе нечутно, край вікна сіда,
Рожеві фіранки крихітку відкриває
І вигляне, закриє знов, зітхає.

Знов устає і знов іде нечутно,
Немов по клітці пташка проліта,
Закурить сигарето резолютно,
Розгорне книжку... «Ах, не та! не та!» —
Знов ходить і зітхає щоминутно,
І думкою бог зна куди віта,
І за розкритий фортеп'ян сідає,
Рожеві пальці на клавіші накладає.

І враз, немов з незримої фонтани,
Бурливі тони ллються, клекотять,
Якісь погрози, бойові пеани,
Немов мечі по шоломах хрумтять,
Там крик, стогнання, мов від злої рани,
І тони мліють, сумно дилькотять,
Іще пручаються хвилину, другу,
І розливаються в безмежну тугу.

Щось здавлене в протяжній тій гармонї,
І резигнація у ній на дні,
І жалощі квилять у кождім тоні.
Мов сняться недоспівані пісні;
Мов квіти фантастичнії, червоні
Хвилюються в зеленій глушині;
Таємних споминів оце розкрилась брама,
І тихим голосом співає пісню дама:

Ой розпушу ж я мрії
По зеленому гаю,
Чей, знайду очі тії,
Що безмежно кохаю.

Ой розпушу ж я тугу
Та від дуба до дуба,
Чей, знайду я дружину,
Що над все мені люба.

Ой розсиплю я співи,
Як росу по розмаю...
Гей, прибудь, моє серце,
Бо я втіхи не маю.

Як у клітці пташина,
День по дню я проводжу,
Лиш про тебе я мрію
Та й забути не можу.

Лиш про тебе, мій скарбе,
Плоде мого вітхнення,
Що малій у віночку
Ще ворожила няня.

Урвала. «Нудно! Мрії сі дівочі
Вже не для мене... Ах, та чом же все,
І денне світло, і ті темні ночі,
І гаю шум їх в ум мені несе?
Що се за дивні, невідривні очі
За мною стежать? І невже пасе
З безодні ними демон мою душу?
Боюсь їх, а все в них глядіти мушу.

Вже десять літ, якраз в день мого шлюбу —
Мене на шлюб, як гусочку, вели —

Серед юрби свою знайшла я згубу —
Ті очі, що красу мою пили
І рай такий, безмежну розкіш люблю,
Здавалося, у дар мені несли,
Що я в їх блиску всю себе забула,
Себе я в раю, рай в собі почула.

(Знов припадає до фортеп'яна, грає і співає).

Чорні очі палкі,
Ненаситні такі,
Ви впилися в мою душу,
Наче чари які.

Горите, мов алмаз,
Кожний день, кожний час
Почуваю, дожидаю
Тільки вас, тільки вас.

Очі, зорі мої,
Очі, муки мої,
Через вас минають марно
Молодощі мої.

Через вас я смучусь,
Задля вас я труджусь...
Чорні очі, чорні очі,
Чи ще вас я дождусь?»

Безвладні руки на клавіші впали,
З очей, мов перли, сльози потекли,
Важкі стогнання груди розпирали,
Але уста ні слова не рекли.
Надію, мрії, мов у гріб, ховали,
Та закопать нізащо не могли.
І довго, німо так вона сиділа,
І сльози висхли вже, а ще душа боліла.

Так нудьгувала гарна лісничиха
Оце вже вісім або десять літ.

«Се божевільна! — говорили стиха
Знайомі. — Бач, сама собі морочить світ».
А служниці: «Се все з добра, не з лиха.
Якби їй пан до праці дав привід,
Якби не так любив, погримав, скільки треба,
То в домі був би рай, нащо тобі і неба».

Та й гріх сказати, щоб вона не дбала
За мужа й не вела порядно дім:
Біда лиш та, що з ним дітей не мала,
Байдужа, мов зневірилася в нім;
А як удень сама в хатах остала,
Бо муж по службі в ліс ішов, зовсім
Тоді її тоска напосідала,
Вона ридала й привиди видала.

Йй бачились якісь таємні очі,
Що стежили за нею крок у крок,
Були блискучі і чорніші ночі,
Моргали, наче пара тих зірок,
І з них якийсь огонь ішов пророчий,
Розкішна дрож, диявольський порок,
Надія щастя і тривога втрати,
І той рефрен жалібний: ждати! ждати!

Лісничий здавна мов махнув рукою
На примхи ті, у всім їй потурав;
Усе зайнятий службою важкою,
Здавалося, лиш про ту службу дбав;
Та втайні пильнував її спокою
І в лікарів поради засягав.
«Змінить обставини життя», — були їх ради.
І він, як міг, шукав десь іншої посади.

Вже смерклося, а пані Клементина
Все ще мов сном обтяжена була.
Десята продзвонила вже година,
Слуга в салоник лампу принесла...
Проснулась пані. «Ах, се ти, Юстино?» —
Немов спросоння вид свій підвела. —
«А пан прийшов?» — «Нема ще, пані мила». —
«Ну-ну, а щоб вечеря не простила».

Втім, брама скрипнула, і пси завили,
І грубії почувлись голоси.
«О боже! — пані скрикнула в тій хвили.—
Се пан іде? Чого ж се виють пси?
Біжи, Юстино! Господи мій милий!
Сюди, на ганок! Свічку принеси!»
Та вже на ганку голоси знайомі
Почувлись: «Гей там, відчиніть, хто в домі!»

І до покою пан з Остапом входять,
Щось оберемком, мов мерця, несуть,
На стіл кладуть, і голову підводять,
І роздягають, миють і трясуть,
Щось шепчуть слугам, десь зо світлом ходять,
Брязк ножиць чути, стукання посуд.
Тиша мертвецька, потім, мов з могили,
Глухе стогнання — і знов пси завили.

А пані, мов бездушна, у куточку
Стояла німо й слова не рекла,
З очима, впертими в одну лиш точку,
Вона мов остовпілая була.
«Ще більше вати! Чистую сорочку!» —
Пан служниці сказав, і та пішла...
І се тривало більш як півгодини,
Аж з раненим як слід упорались мужчини.

Упорались, пішли до кухні мити руки,
Що кров'ю скрізь поплямлені були.
А пані з виразом цікавості і муки
Нечутно, мов пливучи по землі,
До хорого пішла, ловила вухом звуки,
Що з віддихом важким з грудей його плили,
В лице зирнула, вкрите тінню ночі,
І скрикнула нараз: «Ах, се ті самі очі!»

Ті самі очі, чорні, як безодні,
Що стежили за нею стільки літ!
Тепер без блиску, мляві та холодні,
Немов у них яркий зламався світ,
Але й тепер ще чарувати годні,
Як сумовитий спомину привіт.

Вона, пронята жахом, стрепенула,
Мов ось судьбі своїй в лице зирнула.

Тут муж її ввійшов. Вона на нього
Той свій жахливий зір перевела:
«Ти вбив його?»

Л і с н и ч и й (з усміхом)

Що за концепт? Для чого?

Ще якби доля нас не наднесла
На вистріл та на слід його, небого,
Вже б з нього страва вовча там була.
Йй-богу, видно, дурень щастя має!
Втекти хтів від життя, життя ж його спіймає.

В о н а

Він буде жить?

Л і с н и ч и й

Можливо, хоч та рана

Мене не тішить...

В о н а

Ні, він мусить жить!

Л і с н и ч и й

Щоб мусив, се не наша річ, кохана,
Се в вищій волі, так сказати, лежить.

В о н а

Ні, слухай! Се тобі у руку дана
Судьба нас двох. Як він не видержить,
І я не хочу жить. Роби, що знаєш, —
Се невідкличний мій рішенець маєш!

Пішла. Всміхнувся Валько їй услід:
«Рішуча, нічого сказати! І скоро.
Такий, мабуть, і весь жіночий рід:
Сьогодні все віддати готов за те, що вчора
Ще у думках не мав. Мрій хорих плід
Для неї найсильніша підпора.
Закони розуму й природи їй байдуже,
Коли за цяцькою її скортіло дуже.

Ну, та сим разом, може, пощаститься
Сю жертву з горла смерті відволать...
Неважна рана... Трохи попеститься
Та й встане... Інтересно буде знать,
Хто він, для чого він життя лишиться
Хотів? Щоб з недостатку — не сказать.
Одежа, золотий годинник... ся постава...
Без сумніву, якась інтелігентська справа.

Зневірився в життя? Гм, по лиці не видно;
Хто так розцвів, той добре їв і пив.
Підлот десь наробив, і стало жити стидно?
І сього б я ніяк не припустив;
Черв'як сумління тут не гриз огидно,
Де цвіт краси і юності так цвів.
Ся складка коло уст, мабуть, говорить нам
Щось інше... сі виски... так-так, *cherchez*
la femme!¹»

Від того дня у тихій лісничівці
Усе життя пішло на інший стрій.
Уранці Валько із Остапом в спілці
При хорім порались, мов лікарі,
А пані, рано розклад давши дівці,
У кухні пріла, шпортала в старій
Кухарській книзі, добирала вісти,
Щоб хорому щось добре дати з'їсти.

А хорій у гарячці, знай, без тями
День поза день, мов зламаний, лежить.
Муркоче щось, неначе безвістями
Блукає дух його, то весь дрижить,
Мов з холоду, безкровними устами
Сміється, потім нагло закричить
І знов в нестяму впіде й заніміє...
Отак-то смерть з життям турніри діє.

А по обіді знов пан в ліс подається,
Де в службі аж до ночі мусить бути.
Отут для пані настає час щастя:

Години їй моментами пливуть.
При хорім упадає і не дасться
На хвильку від постелі відвернуть.
Годує й поїть, рану завиває,
Вкриває і до сну йому співає.

А як засне, то пані Клементина
По хаті ходить, як тиха вода,
І, мов безумна, шептом що хвилинка
Йому свій жаль та тугу повіда,
І, мовби се наймильша їй дитина,
До нього пестощі так ніжні приклада,
Блага його, і дякує, і докоряє,
А там нахилиться й тихесенько співає.

А він лежить без тям. То поблідне,
Мов труп, то рум'янцями спалахне.
Чоло раз чисте, мов кришталь, погідне,
То знов чимсь диким, прикрим замахне;
Уста сміються, мов дитя свобідне,
Та враз мов біль страшенний їх утне,
І знов мине, і він, мов мрія з-поза світу,
«Байдуже»,— шепотить, та: «Evviva la vita!»

Третя і четверта пісні колись будуть.